

DUM č. 15 v sadě

33. Inf-9 Počítačová lingvistika a typografie

Autor: Roman Hrdlička

Datum: 26.06.2014

Ročník: 3AV

Anotace DUMu: Pleonasmy, katachréze, dubleta, zvrtná slovesa, vyjádření výběru atd.

Materiály jsou určeny pro bezplatné používání pro potřeby výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení. Jakékoliv další využití podléhá autorskému zákonu.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

15. Pár slov ke stylistice

V dnešním díle bych upozornil na některé slohové problémy, které stále častěji pronikají do českých psaných textů. Pojďme tedy na to.

Pleonasmy

Jedná se o hromadění synonym, opakování téhož, často způsobené nepochopením pravého či plného významu slov. Příklady jsou spojení „*hlavní protagonista*“ (protagonista je vedoucí osobnost, představitel hlavní role), „*hospitalizovat v nemocnici*“ (hospitalizovat znamená umístit v nemocnici) či „*modrý blankyt*“ (blankyt je pojmenování odstínu modré barvy). Nejedná se vždy jen o opakování stejné myšlenky, ale i o zbytečné rozvíjení zřejmého („*Ceny energií neustále rostou vzhůru,*“ jako by snad mohly růst dolů). Pleonasmy nepostihují pouze jazyk český, krásným příkladem je i oblíbené anglické označení bankomatu jako „ATM machine“.

Katachréze

Nejedná se o nemoc ani o chemický proces, nýbrž o „spojení logicky nespojitelného“. Banálním příkladem, který by asi nikdo z nás nevyslovil, natož aby jej napsal, je „*vysoká nížina*“. Pravdou je, že mnohdy se tento jev objevuje při nepřilíživém promyšleném pokusu o metaforu. Občas přitom spojíme dvě různé metafory dohromady a vytvoříme něco, co je sice na první pohled či poslech zcela nevinným spojením, ale ve skutečnosti je docela nesmyslné.

Takovými příklady může být věta „*Uklouzl na tenkém ledě.*“ Tenkost ledu nemá pochopitelně nic společného s tím, zda na něm někdo uklouzne. Správná varianta by byla třeba „*Uklouzl na zrádném ledě.*“ Nebo okamžik, který se stane „*bonbónkem na dortu*“. Neznám zatím nikoho, kdo by na vrcholky dortů umísťoval bonbón, pouze Miroslav Donutil kdysi v jednom vyprávění nahradil příslovečnou třešničku jahůdkou. Asi nejpůvabnějším spojením je „*došlápnout někomu na kobylku*“, jasný doklad o tom, že katachréze nejčastěji vzniká spojením dvou variant, které obě říkají totéž.

Dubleta

Dublety čili dvojtvary jsou výrazy, které můžeme zcela legálně napsat dvěma různými způsoby (např. *brambor–brambora, filosofie–filozofie*). V jejich použití dochází k obrovskému množství chyb, neboť jednak není snadné rozlišit, která slova mezi dubleta patří a která nikoliv (např. můžeme psát fólie, ale nikoliv folie), jednak ne každá varianta se hodí do každého textu a jednak ani samotný Slovník spisovné češtiny neuvádí všechny správné varianty; tam je třeba vyhledat Pravopisnou poznámku, stejně jako u Pravidel českého pravopisu musíme nahlédnout do Dodatku. Zjednodušeně lze říct, že dvě varianty jsou přípustné u mnoha koncovek (*-erie/-érie, -in/-ín, -on/-ón, -ismus/-izmus*), ale jen málokdy je změna délky samohlásky přípustná u kořene (zóna, fólie, scénárista žádné další tvary nemají). A především je třeba dávat pozor, abychom obě podoby slova špatně nezkombovali: sice můžeme psát *analýsa* i *analýza*, ale rozhodně ne *analýsa* ani *analyza*.

Jinými oblastmi výběru mohou být výrazy „*dal nohy s pedálů*“ či „*sjel s kopce*“. Na první pohled i mně připadají chybné, ale pozor – jsou zcela správně! Jinde můžeme slyšet někoho bazírovat na skloňová-

ní slova *půst* jako bez postu, s postem a nikoli bez půstu, s půstem. I zde je obojí přípustné. Změna kořene při skloňování není neobvyklá. Ovšem např. *hnůj* (bez hnoje, s hnojem) či *křest* (bez křtu, se křtem) žádnou jinou správnou variantu nepřipouštějí! A konečně třetí osoba množného čísla sloves ze 4. slovesné třídy dříve povolovala pouze tvar *muset* – oni *musejí*, zatímco dnes je již dovoleno obojí (tedy i oni *musí*).

Ono samo...

V minulém díle jsem zmiňoval, jak nám nadužívání trpného rodu odstraňuje z textů hybatele děje. To ale není jediná metoda. Z různých textů, často úředních spisů či reklamních materiálů, se zdá, jako by v dnešním světě už nikdo nic nedělal. Ono totiž ke všemu samo „*dochází*“, vše „*je provedeno*“ a „*vede to*“ k něčemu. Dostanete mail od správce sítě, kde nestojí zkrátka „*změnili jsme Vám přístupové heslo*“, ale „*u Vaší osoby došlo ke změně přístupového hesla*“. Asi samovolně, v duchu hesla „já nic, já muzikant“. Lidský činitel z vět se vytrácí, ale pro náš jazyk taková vyjádření nejsou přirozená.

Jakýkoli, kterýkoli, žádný

„*Jakýkoli*“ označuje namátkovost či libovольnost ve výběru, má ovšem bratříčka a nikoli nepodstatného: „*kterýkoli*“. Oba znamenají totéž, ale používají se jinak. „*Kterýkoli*“ používáme pro výběr z konkrétního souboru prvků, „*jakýkoli*“ pro výběr z libovolné, neomezené množiny. Typickou chybou je např. oznámení různých peněžních ústavů, že veškeré záležitosti můžete vyřídit na „*jakékoli jejich pobočce*“. Byť to zní asi příliš absurdně, tato věta by znamenala, že kdyby si někdo postavil na písčovišti bábovičku a prohlásil ji za pobočku zmíněné banky, tak bychom i tam mohli vše potřebné vyřídit. Což asi není to, co autoři textu zamýšleli říci.

Další problém se objevuje při negaci. Řeknu-li, že „*nemám zájem o jakékoli novinky*“, pak ať chci nebo nechci, udělal jsem gramatickou chybu. Čeština totiž používá dvojitou negaci v záporu a i když nejsem o novinky, ať by byly jakékoli, je zcela pochopitelný, musím v tomto případě říci „*nemám zájem o žádné novinky*“!

Další úskalí

- stejně jako se v záporu mění „*jakýkoli*“ na „*žádný*“, tak se spojka „*i*“ mění na „*ani*“. Často se tato chyba přehlédne, zejména pokud je záporný přísudek od spojky i značně vzdálen;
- „*můj zdravotní stav je mi jedno*“ je gramaticky chybné tvrzení. Autor se zřejmě domnívá, že když lze napsat „*je mi to/všechno jedno*“, lze místo slova všechno dosadit skutečně všechno, tedy cokoli. To se bohužel mýlí;
- „*budeme se soustředit*“ je také skutečný patvar. „*Soustředit se*“ je dokonavý vid, označuje tedy dokonáný děj. Budoucí tvar tímto způsobem lze však tvořit pouze se slovesy vidu nedokonavého („*budu skákat*“, „*budu lítat*“ a nikoli „*budu skočit*“ nebo „*budu letět*“). Stejným způsobem dojdeme k závěru, že se „*budeme soustřeďovat*“ a pokud by to náhodou byl krátkodobější proces, pak se prostě „*soustředíme*“;
- stylistickou chybou je také časté opakování téhož slova, ovšem málokdo si uvědomuje, že stejnou chybou je také opakování stejného slovního kořene. Věta „*podílím se na díle ochrany českého jazyka, zatímco někteří, kteří si úrovně svého jazyka nevyšímají, to kazí*“ obsahuje takové chyby hned dvě.

Zdroje:

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-jeste-jednou-o-stylistice/>

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-jak-nam-cestina-dava-na-vyber/>

<http://interval.cz/clanky/hrichy-pro-sileneho-korektora-piseme-nejen-v-cestine-ale-take-spravne-cesky/>